

VEM ÄR PART I ÄRENDE HOS NÄMNDEN FÖR PRÖVNING AV OREDLIGHET I FORSKNING?

av Lars-Göran Malmberg

Professor emeritus Torsten Petterssons professor i Sjö- och annan transporträtt,
Juridiska institutionen Handelshögskolan, Göteborgs universitet

1. Inledande anmärkningar

Den första januari 2020 inrättades en ny myndighet, *Nämnden för prövning av oredlighet i forskning, Nopf*, med uppdrag att pröva frågor om oredlighet i forskning. På sin hemsida skriver nämnden att den med sin prövning och sina beslut ska bidra till att god forskningssed upprätthålls, och därmed medverka till ett högt förtroende för svensk forskning och Sverige som en ledande forskningsnation.¹

En ny statlig myndighet med andra ord och frågan är då hur denna myndighet skall betraktas. Är det en ny planet i den offentligrättsliga rymden med egen atmosfär och ett liv som skiljer sig från andra himlakroppar i samma rymd? Eller andas man samma atmosfär där som på andra myndigheter? Frågan är väl värd att ställa för det verkar som om vissa förvaltningsrättsliga ”tyngdlagar” inte råder där. Skälet till att denna fråga ställs följer av myndighetens hantering av ett ärende från 2021.

Ärendet gällde frågan huruvida en forskningsansökan byggde på ett felaktigt, otillåtet, utnyttjande av en likartad ansökan som då var under prövning av annan forskningsfinansiär. Anmälan inkom från två forskare som aktivt deltagit i framtagningen av den ursprungliga ansökan och som inte kontaktats angående den senare. Frågan om huruvida detta kunde utgöra oredlighet i forskning kom då under nämndens prövning. Nämnden beslutade att någon avvikelse som skulle kunna utgöra oredlighet i forskning inte förekommit och ”friar” därmed den anmälda forskaren.²

I den fortsatta diskussionen i denna artikel är det inte intressant huruvida det har förelegat ett oredligt handlande i samband med ansökan eller inte, den springande punkten här är hur nämnden ser på sin roll som myndighet. Man har nämligen inte ansett att anmälarna av ärendet är att betrakta som part. Därmed har dessa exkluderats från nämndens olika beslut i ärendet och insyn

¹ Se <https://www.oredlighetsprovning.se/> hämtad 2021-08-23 11:56.

² Nopf beslut 21-03-19 Dnr 3.2-20/0071. Artikeln bygger på att författaren kontaktades av anmälarna för att förklara och kommentera nämndens beslut.

i handlingar och annan kommunikation som påverkat utgången i ärendet. Det är i högsta grad oklart vad som ligger bakom nämndens agerande beträffande partsbehörigheten. I det aktuella ärendet fick anmälarna beslutet tillsänt sig men fick i övrigt begära ut de handlingar som tillförts ärendet. Nämnden meddelade vidare att en sekretessprövning skulle föregå utlämnandet.

Denna undersökning har till uppgift att med stöd av förarbeten och andra uttalanden utreda innebörden av saklegitimation i ett ärende hos nämnden och dess betydelse för att bestämma partsbehörighet och insyn i nämndens ärendehantering.

2. Reglering av ansvaret för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning

Den 28 november 2017 överlämnade regeringen en proposition till riksdagen med förslag till en ny lag om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning. I propositionen är man tydlig med inom vilka områden som lagstiftningen skall gälla och hur ansvaret för god forskningssed i forskningen är fördelat mellan forskningshuvudmän och den enskilde forskaren. Vidare inrättas en särskild nämnd för att pröva ärenden som gäller frågor om oredlighet i forskning. Ärendet hade i sedvanlig ordning beretts i en statlig utredning³ som avlämnades i februari månad 2017. Innan propositionen lämnades till riksdagen hade den varit föremål för en lagrådsgranskning⁴.

I propositionen lägger regeringen fast att Sverige skall vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer samt en ledande kunskapsnation. Man skriver vidare att den forskning och innovation som bedrivs i Sverige ska svara mot de samhällsutmaningar vi står inför, ur ett både nationellt och globalt perspektiv. I rubriken till propositionens kapitel fyra slår regeringen fast det som får betecknas som det viktigaste budskapet med lagförslaget och inrättandet av Nopf – *Forskningens tillförlitlighet och allmänhetens förtroende för forskningen* – måste värnas.⁵ De uttalanden som görs i propositionen riktar sig inte enbart till en allmänhet som tar emot resultat från forskarsamhället utan är även en uppmaning inåt forskarsamhället att ta frågorna som har med forskningsetik och oredlighetsfrågor att göra på verkligt allvar. Detta anslag finns tidigt i propositionen där departementschefen anför att:

Frågor om oredlighet i forskning måste hanteras på ett sätt som främjar allmänhetens förtroende för forskningen. Systemet måste vara tydligt och rättssäkert och ge skydd och

³ SOU 2017:10, Ny ordning för att främja god sed och hantera oredlighet i forskning.

⁴ Lagrådets kommentarer kan läsas i bilaga 5 till propositionen.

⁵ Se prop. 2018/19:58, s. 11.

stöd till alla inblandade, dvs. till både de personer som har väckt frågor om misstanke om oredlighet och de som misstankar riktas mot.⁶

Viktigt är då också att den som övervakar oredlighet och brott mot etiska regler genom sitt arbete skapar en acceptans för verksamheten inom forskarvärlden. I annat fall finns det risk att anslaget i en ny lagstiftning går förlorad. På detta svarar departementschefen:

En tydlig och rättssäker hantering av misstänkt oredlighet i forskning syftar också till att oredlighet ska upptäckas och att felaktiga forskningsresultat ska dras tillbaka eller rättas, vilket i sin tur bidrar till ökad tillförlitlighet och kvalitet i forskningen. En tydlig och rättssäker hantering förebygger också uppkomsten av oredlighet.⁷

Samtidigt är det en viss balansgång som måste gås eftersom den fria forskningen är lagstadgad, de grundläggande bestämmelserna finns i 2 kap. 18 § andra stycket RF och i 1 kap. 6 § högskolelagen (1992:1434):

I högskolornas verksamhet ska som allmän princip gälla att den akademiska friheten ska främjas och värnas.

För forskningen ska som allmänna principer gälla att

1. forskningsproblem får fritt väljas,
2. forskningsmetoder får fritt utvecklas, och
3. forskningsresultat får fritt publiceras.⁸

I den tidigare regleringen låg ansvaret för upprätthållandet av en god forskningssed inom de statliga universitetens och högskolornas verksamhet, däremot saknades motsvarande reglering för fristående institutioner när det gällde forskningen. Däremot var dessa tvingade att följa vad som klassades som vetenskaplig eller konstnärlig grund och på beprövad erfarenhet i den utbildning som meddelades. I detta sammanhang kommer också frågan om innebörden av uttrycket ”god forskningssed” upp. I högskolelagen saknades en definition av begreppet så i propositionen hänvisar departementschefen till betänkandet *God sed i forskningen* (SOU 1999:4) där detta beskrivs som:

den moraliska praxis som utvecklas då forskningens olika aktörer i dialog med det omgivande samhället kritiskt reflekterar kring forskningsverksamheten⁹

⁶ Se prop. 2018/19:58, s. 13.

⁷ Se prop. 2018/19:58, s. 13.

⁸ Senast ändrad genom lag 2021:317.

⁹ Se prop. 2018/19:58, s. 14.

I den situationen att statliga universitet eller högskolor får kännedom om eller en anmälan riktad till sig avseende forskning som skulle strida mot god forskningssed, eller det skulle vara fråga om oredlighet i forskningen, är dessa skyldiga att utreda frågan. Såväl uttrycket god forskningssed som uttrycket oredlighet i forskningen saknade legaldefinition. Till sin hjälp i utredningen hade lärosätena Överklagandenämnden för etikprövning där såväl lärosätena som den som anmälde eller den som blev anmäld rätt att begära experthjälp från expertgruppen för oredlighet i forskning. I detta sammanhang kan det vara på sin plats att notera att för andra forskningshuvudmän saknas reglering för hur man skall bemästra problem som rör oredlighet i forskningen.

För att komma till rätta med de brister i den ordning som gällde fram till 2019 antogs samma år en ny lagstiftning. Således inrättades genom lagen (2019:504) om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning ett nationellt system för att motverka oredlighet i forskning. Regelverket som numera är det gällande är en förhållandevis kort lagstiftning med 21 paragrafer. Paragraferna är vidare förhållandevis enkelt hållna och inger en känsla av att lagstiftaren riktar sig till en ”publik” som inte nödvändigtvis i första hand har juridik som sitt huvudämne. Lagens struktur bygger på tre inledande bestämmelser av allmän karaktär varefter kommer två avdelningar där den första gäller ansvaret för god forskningssed och den andra prövningen av oredlighet i forskning. När det gäller ansvaret för upprätthållandet av god forskningssed så delas detta mellan den enskilde forskaren och forskningshuvudmannen i två paragrafer. Avsnittet om prövning av oredlighet innehåller nyheten om en särskild nämnd för prövningen av oredlighet. Vidare ställs större krav på forskningshuvudmännen när det gäller såväl samverkans- och uppgiftsskyldighet som återrapportering till nämnden avseende de åtgärder som vidtagits med anledning av nämndes beslut.

Den nyhet som infördes med 2019 års lag var Nopf. Själva lagtexten ger inte så stor vägledning om hur nämnden skall behandla ett ärende. Reglerna som ställs upp i lagtexten koncentreras till hur ett ärende anhängiggörs vid nämnden. Det finns heller inte några utfyllande regler i den instruktionsförordning¹⁰ som utfärdats för nämnden. Så stöd för hur verksamheten skall bedrivas får sökas i uttalanden i propositionen. Innan dessa närmare undersöks bör departementschefens inledande mening i motiven till inrättandet av nämnden lyftas fram. Denne skriver:

Enligt regeringens mening måste frågor om oredlighet i forskning hanteras på ett sätt som främjar allmänhetens förtroende för forskningen. En tydlig och rättssäker hantering av misstänkt oredlighet syftar också till att oredlighet ska upptäckas och att felaktiga forsk-

¹⁰ Förordning (2019:1152) med instruktion för Nämnden för prövning av oredlighet i forskning.

ningsresultat ska dras tillbaka eller rättas, vilket i sin tur bidrar till ökad tillförlitlighet och kvalitet i forskningen och därmed trygghet för bl.a. patienter.¹¹

Det är en stark markering att betona främjandet av förtroendet för forskningen. Men det är lika viktigt att forskarsamhället har förtroende för att hanteringen av anmälningar sker på ett sådant sätt att man är dels villig att anmäla oredlighet, dels få sådan återkoppling från nämnden att man når en acceptans av nämndens beslut. Skälen till att man väljer en nämnd är också att detta borgar för att enhetliggöra bedömningarna av oredlighet samt att detta stärker rättssäkerheten. Den tidigare ordningen saknade varje spår av samordning och utfallet av fällningar eller friande av forskare varierade starkt mellan de olika forskningshuvudmännen. Med stöd av samma sorts resonemang föreslås också en ny lag som reglerar området. I resonemanget kring en ny lag ligger kravet på enhetlighet och transparens i systemet. Det finns med utgångspunkt i det område som lagstiftningen vill reglera ett antal punkter som kan vara svåra att från lagstiftningssynpunkt reglera. Ett sådant är frågan om vad som är forskning. Det är en punkt som inte låter sig fångas in så lätt och lagstiftaren kommer efter en viss diskussion fram till att den skall hållas oreglerad. Däremot måste samme lagstiftare ta itu med vad som skall vara att anse som oredlighet i forskning. Man landar härvid i en nationell definition av oredlighet i forskning:

oredlighet i forskning: en allvarlig avvikelse från god forskningssed i form av fabricering, förfalskning eller plagiering som begås med uppsåt eller av grov oaktsamhet vid planering, genomförande eller rapportering av forskning¹²

Den definition som föreslogs och härvid ligger fast i lagen bygger på en sammanvägning av för- och nackdelar mellan de definitioner av oredlighet i forskning som diskuterats fram genom dels utredningens förslag, dels remissinstansernas kommentarer. Departementschefen kompletterade definitionen med uttalandet att den inte skall tolkas så att andra avsteg kan vara att betrakta som minst lika klandervärda eller allvarliga. I vissa fall menar departementschefen att sådana kan vara straffbara.¹³

¹¹ Se prop. 2018/19:58, s. 17.

¹² Se 2 § 2 p. lagen (2019:504) om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning.

¹³ Se prop. 2018/19:58, s. 51.

3. Handläggningen av ärenden avseende oredlighet i forskning

3.1 Anhängiggörandet av ett ärende

I lagen om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning finns inga egentliga regler om hur ärenden skall handläggas. Den instruktionsförordning¹⁴ som utfärdats beträffande nämnden innehåller inte heller den några regler om hur handläggningen av ärenden skall ske. Således är det i förarbetena som svaret på handlägningsordningen får sökas. I propositionen¹⁵ anger departementschefen redan i rubriken till det avsnitt som avser handläggningen av ärenden att dessa skall styras av förvaltningslagens bestämmelser. Därmed är nämnden fast i förvaltningslagen när det gäller handläggning av ärenden hos denna. De yttre ramarna har lagts fast och nämnden skall vara att anse som en förvaltningsmyndighet.

Gången i ett förvaltningsärende med stöd av förvaltningslagen har av lagstiftaren gjorts förhållandevis enkel och uttrycks på ett okomplicerat och för alla lättbegripligt sätt. Ett ärende vid en förvaltningsmyndighet inleds genom ett anhängiggörande. Detta kan beroende på ärendeområde ske på olika sätt. När det gäller ärenden hos nämnden kan ett anhängiggörande enligt 7 § lagen om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning ske på tre olika sätt. Det naturliga är att forskningshuvudmannen anmäler till nämnden att det finns skäl att pröva om oegentligheter förelegat i forskningen. Forskningshuvudmannen anses i lagen vara den som bär huvudansvaret för att forskningen bedrivs i enlighet med *god forskningssed*.¹⁶ Det anses vara forskningshuvudmannens uppgift att kontrollera att god forskningssed upprätthålls. Redan vid misstanke att så inte är fallet är man enligt 6 § skyldig att överlämna handlingar i ärendet till nämnden. Det ”naturliga” ligger i att huvudmannen genom bland annat årliga uppföljningar har bäst överblick över de olika forskningsprojekt denne finansierar.

Enligt den andra punkten i 7 § kan ett ärende anhängiggöras genom att en anmälan om oredlighet i forskning inkommer till nämnden. Det finns inte någon begränsning i regeln beträffande vem som kan inge en anmälan utan den är vad man skulle kunna kalla open-ended. I samband med att det föreslogs att en sådan bestämmelse skulle införas så höjdes vissa röster mot denna formulering då man oroade sig för grundlösa anmälningar, något som skulle kunna beskrivas som okynnesanmälningar¹⁷. Departementschefen var av annan uppfattning och menade att risken skulle vara liten för denna typ av

¹⁴ Se förordning (2019:1152) med instruktion för Nämnden för prövning av oredlighet i forskning.

¹⁵ Se prop. 2018/19:58, s. 58.

¹⁶ Se 5 § lagen om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning.

¹⁷ Se invändning från Högskolan i Halmstad i prop. 2018/19:58, s. 57.

grundlösa anmälningar. Som en säkerhetsventil mot grundlösa anmälningar anger departementschefen att den som lämnar en anmälan till nämnden också måste vara känd, anonyma anmälningar skulle således inte vara möjliga och här lutade sig departementschefen mot bestämmelsen i förvaltningslagen 19 §. Vidare motiverades enskildas rätt att anmäla misstänkt fall av oredlighet med följande uttalande:

En möjlighet för enskilda att vända sig direkt till nämnden innebär också att det finns en slags kontrollfunktion över att forskningshuvudmännen inte gör en felaktig bedömning av om ett ärende bör prövas av nämnden eller hanteras av forskningshuvudmannen.¹⁸

I paragrafens tredje punkt ges nämnden möjlighet att på egen hand ta upp frågan om oredlighet förekommit.

Avslutningsvis så behöver frågan ställas om ett anhängiggörande av ett ärende enbart är beroende av att en anmälan som kommer in till nämnden uppmärksammas. Svaret på den frågan är inte ett obetingat ja, utan är istället beroende av att det dels är en fråga som ankommer på nämnden att agera på, det vill säga att nämnden är rätt myndighet, dels att den som anmäler är på något sätt att betrakta som saklegitimerad eller utan saklegitimation i en icke-anonymiserad anmälan.¹⁹

3.2 Är anmälaren en part?

Med utgångspunkt i 7 § första stycket 2 lagen om ansvar för god forsknings- och prövning av oredlighet i forskning kan således ett ärende initieras genom att en anmälan om oredlighet i forskning inkommer till nämnden. Frågan som här måste ställas är huruvida en anmälare skall betraktas som part i det ärende som denne vill aktualisera. Enligt vad som framkommer i förarbetena till 2019 års lag skall handläggningen följa förvaltningslagen och därmed måste frågan lösas utifrån de principer som gäller för denna. Förvaltningslagen 19 § som hänför sig till framställningar från enskilda, gäller enligt denna att ansökan kan ske bland annat genom en anmälan. En sådan framställning skall innehålla uppgifter om framställarens identitet och sådan information att myndigheten ska kunna komma i kontakt med denne, bland annat för att få kompletterande information avseende ansökan. I ansökan skall också framgå vad ansökan/ärendet gäller samt vad denne vill att myndigheten skall göra.

¹⁸ Se prop. 2018/19:58, s. 57.

¹⁹ Prop. 2018/19:58, s. 57.

När således en anmälan kommer in till myndigheten skall som första åtgärd konstateras om denna är skyldig att utreda frågan. I såväl förarbeten till förvaltningslagen som i domar och beslut med stöd av denna påpekas betydelsen av att den som vill anhängiggöra ett ärende skall vara saklegitimerad. Innebörden är inte glasklar utan består av ett antal olika element. Alla behöver inte vara på plats för att saklegitimation ska uppstå utan att det kan räcka att den samlade bedömningen av dessa pekar på att den som anmäler ett ärende har saklegitimation. I 2010 års utredning inför förvaltningslagens reviderande diskuterades frågan om saklegitimitet och man kom fram till att försöka skapa en allmän formel för saklegitimation inte var en lämplig lösning.²⁰ Den enkla lösningen ligger väl närmast i att den anmälare som har stöd i en författningsföreskrift och att det rör denne själv är saklegitimerad. Men sällan är det väl den enkla lösningen som ligger närmast till hands utan att bilden har flera dimensioner beroende på hur lagstiftningen är uppbyggd. I fallet med 2019 års lag saknas någon egentlig bild av vad som skall krävas för att en saklegitimation föreligger hos den som gör en anmälan. I ett par JO-avgöranden från 2020–2021²¹ förstärks bilden av att anmälaren måste ha en tydlig koppling till ärendet anmälan gäller för att saklegitimation och därmed en möjlig partsbehörighet föreligger.

När saken då gäller ett ärende i Npof, utgör förvaltningslagen grundelementet för hur ärenden skall hanteras.²² Det saknas hänvisningar till FL men uttalanden från departementschefen i propositionen lämnar inget utrymme för någon annan tolkning. Vilket förstärks av att denne redan innan man kommer in på handläggningen anger att det vid anmälan föreligger en skyldighet från myndigheternas sida att bistå anmälaren att undanröja brister i utredningen, genom att dels vägleda anmälaren inom ramen för den service-skyldighet som åläggs myndigheten enligt förvaltningslagens 6 §, dels begära kompletteringar till anmälan med risk att anmälan annars inte kommer att tas upp till prövning.²³ Tilläggas kan ett uttalande i ett av de ovan nämnda JO-besluten, där en markering görs mot anmälningar som kommer in till en tillsynsmyndighet. JO menar här att en sådan anmälan från en enskild inte nödvändigtvis måste gälla anmälaren för att initiera ett ärende. ChfsJO Rynning skriver:

²⁰ Se SOU 2010:29 s. 370.

²¹ JO beslut, 2020-01-14, dnr 5889-2018 och 2021-04-27, dnr 466-2019, 1315-2019, 1701-2019 och 6412-2019, se även FT 2021, s. 817 ff.

²² Se avsnitt 9.2 i propositionen.

²³ Se här 20 § förvaltningslagen (2017:900), FL.

Att en anmälare saknar partsställning hos en tillsynsmyndighet bör alltså inte ha någon avgörande betydelse för frågan om huruvida ett ärende inleds.²⁴

Frågan är om ett liknande resonemang gäller för anmälningar som kommer in till Npof. Det finns en kort passus i propositionen där diskussionen gällde grundlösa anmälningar där departementschefen konstaterar att nämnden har att understödja anmälaren så att anmälan blir komplett, varefter han anför:

Regeringen vill understryka att öppenhet i granskningsprocesserna gagnar forskarsamhället och främjar allmänhetens förtroende för forskningen och för hur frågor om oredlighet hanteras. Mot bakgrund av ovanstående resonemang föreslår regeringen att nämnden ska vara skyldig att pröva anmälningar om oredlighet i forskning som getts in till nämnden.²⁵

Utifrån detta uttalande gäller att Npof har att behandla inkomna ”fullständiga” anmälningar oberoende av saklegitimation. Men sen gäller frågan om en anmälare är att anses som part. En första pusselbit till lösningen på partsfrågan finns i diskussionen om krav på kommunikation och i detta fall med den som anmälan avser. I propositionen anför beträffande detta:

Innan en myndighet fattar beslut i ett ärende ska den, om det inte är uppenbart obehövligt, underrätta den som är part om allt material av betydelse för beslutet och ge parten tillfälle att inom en bestämd tid yttra sig över materialet.²⁶

Med utgångspunkt i det som sagts tidigare så är frågan här om kommunikation även borde omfatta den som anmält saken. Grundkravet är dock som så många gånger sagts förut att denne har ett eget intresse i saken. När det gäller forskaren som är föremål för anmälan är kommunikation med denne en självklarhet i det att den anmälde knappast känner till anmälan. Men vad gäller då för den som anmält? Härvid kan man dels diskutera myndighetens utredningsansvar, dels kraven på hur en anmälan skall utformas och uppgifterna om den som anmält. När det gäller myndighetens utredningsansvar anför departementschefen att myndigheten ska verka för att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver. Man skriver:

Om det behövs ska myndigheten genom frågor och påpekanden verka för att parten förtydligar eller kompletterar framställningen.²⁷

²⁴ Se dnr 5889-2018 s. 12.

²⁵ Se prop. 2018/19:58, s. 57.

²⁶ Se prop. 2018/19:58, s. 58.

²⁷ Hämtat ur 23 § FL, se prop. 2018/19:58, s. 59.

I denna del är det lika troligt att med uttrycket part avses den som gjort anmälan som den som är anmäld. I båda fallen borde det vara rimligt att anta att nämnden knappast kan anses fullgjort sin utredningsskyldighet om den anmäldes påståenden fick stå oemotsagda, särskilt i de fall som en forskare anser sig fått sina resultat plagierade.

Partsfrågan ställs egentligen ännu mera i fokus när man i propositionen kommer fram till frågan om rätten att överklaga ett beslut av nämnden. Lagens mening som den uttrycks i 21 § är klar och tydlig:

Beslut enligt 9 § och 12 § andra stycket får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Andra beslut enligt denna lag får inte överklagas.

Beslutet som är föremål för denna artikel är det som formuleras i enlighet med 9 § det vill säga nämndens beslut i frågan om oredlighet i forskning. Frågan är då den vem som kan överklaga ett sådant beslut. 42 § Förvaltningslagen säger att den som beslutet angår och då detta gått denne emot har rätt att överklaga ett av myndigheten fattat beslut. Centrala etikprövningsnämnden pekar på att det borde övervägas att ”i vissa fall” göra det möjligt för anmälare att klaga på ett friande beslut. Härvid ger Centrala etikprövningsnämnden inga förslag på vad ”i vissa fall” skulle vara, varför departementschefen faller tillbaka på resonemanget att förvaltningslagen 42 § är tillräcklig. Det anføres följande i propositionen:

En forskare som anser att hans eller hennes forskning har plagierats skulle t.ex. kunna tänkas vilja överklaga ett beslut av nämnden som innebär att det inte förekommit någon oredlighet i form av plagiering. Även i denna del anser regeringen att den befintliga regleringen i 42 § förvaltningslagen är tillräcklig. Det innebär att rättsstillämparna i varje enskilt fall måste bedöma om ett beslut angår den som överklagar det och om beslutet går denne emot.²⁸

Utan att egentligen berört frågan om förhållandet mellan anmälaren av ett ärende och nämnden, eller klart och tydligt redogöra för hur regeringen egentligen såg på partsförhållandet, så smyger departementschefen in en mening i propositionen som gör att nämnden inte kan skaka av sig skyldigheten att avgöra om en anmälare skall vara att anse som part i ärendet.

²⁸ Se prop. 2018/19:58, s. 88.

4. Avslutande anmärkningar

I det ärende som kom att ligga till grund för denna undersökning lämnades en anmälan in till nämnden där två forskare ansåg sig fått ett intrång i sin forskning på ett oredligt sätt. Nämnden å sin sida tog upp anmälan och lämnade sedermera ett beslut men utan att på något sätt kommunicera något av utredningen utan enbart lämna beslutet till anmälarna. Utifrån den undersökning som härvid redovisas så måste utgångspunkten för handläggningen av ett ärende hos nämnden vila på förvaltningslagens grundelement. I detta ligger i första hand att utreda frågan så som dess beskaffenhet kräver.

I detta fall tar nämnden emot anmälan, ger den anmälde möjligheten att svara på anmälan och utveckla sin talan, därefter utser nämnden en sakkunnig att göra en bedömning av dels anmälan och grunderna för denna, dels den anmäldes svar på anmälan. Varefter nämnden fattar beslut om förfarandet skall anses utgöra oredlighet i forskningen eller inte. Frågan är om denna ärendehantering svarar mot förvaltningslagens bestämmelser om att utreda ärendet såsom dess beskaffenhet kräver?

Det finns ett antal punkter där det finns anledning att ifrågasätta nämndens sätt att approachera frågan om vem som skall betraktas som part i ärenden hos nämnden. Frågan om saklegitimation har behandlats ovan och det faktum att saken anmälan gäller allvarligt berör anmälaren, i det här fallet en del av forskarens egen verksamhet, torde frågan om saklegitimation vara självklar. I propositionen diskuterades dels fall av rena okynnesanmälningar, dels fall där den som anmäler saknar anknytning till det som denne vill klassa som oredlig forskning. I det förra fallet är det klart att nämnden kan avvisa anmälan om man finner den ogrundad. I det andra fallet vilar utredningsskyldigheten tyngre på nämnden, men i detta fall torde rimligen inte saklegitimation beträffande anmälaren föreligga.

Problemet med att inte ge anmälaren, i situationer som undersökningen vilar på, partsbehörighet ligger dels i kravet på att utreda ärendet såsom dess beskaffenhet kräver, dels i att kunna uppnå huvudsyftet med lagstiftningen.

Frågor om oredlighet i forskning måste hanteras på ett sätt som främjar allmänhetens förtroende för forskningen. Systemet måste vara tydligt och rättssäkert och ge skydd och stöd till alla inblandade, dvs. till både de personer som har väckt frågor om misstanke om oredlighet och de som misstankar riktas mot.²⁹

Kan således ett ärende anses så utrett som dess beskaffenhet kräver när de/den som gjort anmälan inte ges tillfälle att bemöta det svar som den anmälde

²⁹ Se prop. 2018/19:58, s. 13.

lämnar till nämnden. Nämnden kan svårligen sitta inne med kunskaper som gör att det räcker med att enbart låta en sakkunnig bedöma vad den anmälde anför. Nämndens hela bedömning kommer då att vila på en ensidig framställning och den sakkunniges bedömning av denna. Genom att ha kommunicerat den anmäldas inlaga till de som gjort anmälan skulle ett genmäle ge en tydligare bild av kärnfrågan i anmälan. Eventuella otydligheter i såväl anmälan som svaret på denna skulle därmed kunna undanröjas. När departementschefen i propositionen redogör för nämndens skyldighet att begära att anmälaren skall komplettera sin ansökan där denna är otydlig, borde reglerna om kommunikation även gälla i samband med att svar inkommit från den anmälda.

I de fall en forskare anser att hans verk, ansökningar eller forskningsresultat har använts på ett oetiskt sätt, eller i värsta fall plagierats, vill det till att det beslut som nämnden fastställer tillkommit på ett sådant sätt att det utan tvekan kan accepteras av anmälaren. Finner man istället att nämnden genom att utesluta anmälaren från insyn i ärendet och möjlighet att bemöta den anmäldes påståenden, kan beslutet vara svårsmält och ge mycket negativa följder för de/den som gjort anmälan. Återigen hamnar man i den situationen som departementschefen vill undvika nämligen att beslutet kan ifrågasättas, inte bara av anmälaren utan även av vetenskapssamfundet.

Den andra punkten värd att ta upp här gäller hur nämnden utser den sakkunnige. Med en mångårig erfarenhet från forskarvärlden, särskilt med lång erfarenhet från mångdisciplinära forskningsprojekt så vet jag hur svårt det är att hitta sakkunniga som inte på ett eller annat sätt kommer att ha beröringspunkter med projektmedlemmarna. Jävsfrågor kan vara svåra att undvika i en komplicerad forskningskontext. Därför finns det anledning att ifrågasätta nämndens sätt att återigen hoppa över anmälnarna, genom att inte ge insyn i hur sakkunniga utses. Forskarvärlden är inom vissa områden väldigt trång och, återigen, valet av en sakkunnig kan vara ytterligare ett moment som negativt påverkar anmälares vilja, alternativt möjlighet, att acceptera nämndens beslut. På samma sätt som i resonemanget ovan så är öppenhet och transparens nyckeln till acceptans av beslutet.

Den tredje och sista punkten som det här är värt att ta upp gäller hur beslutet har kommunicerats. Den anmälda får ta del av beslutet då detta är riktat till denne. De som gjort anmälan får ta del av beslutet men inte som part. Konsekvenserna av detta är att det inte kommer en instruktion om hur talan mot beslutet kan ske. Eftersom nu nämnden inte ansett att anmälaren är part så har denne då avskurits från möjligheten att klaga på beslutet. Det finns inget i det beslut som anmälaren fått ut som talar om huruvida det överhuvudtaget är möjligt att klaga på detta, hur länge de/den har på sig att klaga eller vart ett klagomål skall ställas. Att nämnden intar denna syn-

nerligen restriktiva och enligt min mening helt felaktiga inställningen att de/den som gör anmälan inte är part, står i strid med uttalanden i proposition 2018/19:58. När frågan om rätten till överklagan som diskuteras på sidan 88 står det klart och tydligt att anmälaren enligt den befintliga regleringen i 42 § förvaltningslagen har rätt att överklaga men att rättstillämparna i varje enskilt fall måste bedöma om ett beslut angår den som överklagar det och om beslutet går denne emot. Huruvida anmälaren skall anses ha rätt att överklaga är ett beslut som, enligt departementschefen, överprövande instans skall fatta och inte något nämnden skall sitta och överväga på egen hand.

På en rad punkter finns det skäl att allvarligt kritisera nämndens sätt att hantera partsfrågan i ett anmält ärende om oredlighet i forskning. Genom nämndens agerande lämnar man forskare med fler frågor än svar när beslutet kommer. I en liten forskarvärld finns det risk att ett hanterande av känsliga frågor som dessa kommer att påverka tillvaron för forskare som kommer att arbeta väldigt nära varandra för lång tid framöver.

